

PUŠKINOVO ŽIVLJENJE

OTON BERKOPEC

Iz listanja po knjigah Puškinovih pisem ob stoletnici njegove smrti.

»Eto — živoy, gromkiy razgovor; slyšiš' tembr ego golosa, trepet ego serdca, vidiš' ego real'noe suščestvo.« (J. I. Ajhenvald: Puškin, 1916. Moskva.)

»Horošo izučit' ego pis'ma značit' uznat' ne tol'ko Puškina, no i ego epohu, kolybel' teh idej, kotorye teper' tol'ko pronikajut soboju russkuju žizn'.« (N. O. Lerner. Žurnal Min. Nar. Prosv. 1907.)

Najboljše poznavalci Puškina in njegovega dela so mnjenja, da spadajo Puškinova pisma med najbolj zanimive in poučne knjige ruske literature. Njih vsebina, njih slog in usoda mečejo jarko luč ne samo na tvorbo ruskega genija, temveč tudi na vso takratno dobo, v kateri so se pod mrzlo, surovo roko samodržavja razvijali najlepši cvetovi ruske kulture. Tudi če bi bil Puškin hotel napisati povest svojega življenja, si je težko misliti, da bi bila v njej njegova podoba podana v bolj živih barvah kakor je v pismih, ki so se nam ohranila. Ne vem, če ne bodo ljudje vedno čitali z večjim zanimanjem Puškinovih pisem, kakor še tako napetih romanov o Puškinu, ki se pojavljajo v ruski književnosti. Ne poznam primera v svetovni literaturi, kjer bi bila pisateljeva korespondenca tako globok in točen vir za spoznavanje njegovega dela in obličja njegove dobe. To pa zato, ker je bila glavna lastnost Puškinovega značaja popolna iskrenost do ljudi in do sebe. Nikoli ni ničesar olepševal ali kakorkoli ponarejal niti v stiku s prijatelji ne s sovražniki, niti v stiku s carjem in njegovimi služabniki, niti z ženo ali z ljubici. Čitaš pismo za pismom in pred teboj se vrti kolo notranjega in zunanjega pesnikovega življenja, ne kot v filmu, marveč pravo, živo življenje, ki ga ne more nihče popisati niti prikazati. Vidiš Puškina študenta, veseljaka sredi veseljakov-prijateljev, otroka prekipevajočih strasti, pesnika v najbolj pestrih zableskih razpoloženj, resnega in žalostnega, radostnega in življenje objemajočega, sarkastičnega in srditega, vendar nikoli hudobnega, vidiš politika in misleca, čutiš globine ustvarjalca-genija, spremljaš nemirnega popotnika, trpečega, izmučenega od vsega, s čimer lahko življenje izmuči človeka, in na koncu tudi umirajočega. Tega konca kajpada v pismih ni, toda logični tok misli si ga ustvari sam, mora si ga ustvariti, ker na podlagi njegovih pisem zatrdno veš, da bo tisti, ki jih je pisal, izkrvavel.

Rekli smo, da je bil Puškin globoko iskren, dodajmo pa tudi, da je bil v sebi silno neustaljen. Vedno je bil otrok trenutnega razpoloženja. Dobro ga opisuje njegova prijateljica A. P. Kern: »trudno bylo s nim vdrug sblizit'sja, — on byl neroven v obraščanii: to šumno vesel, to grusten, to robok, to derzok, to neskončaemo ljubezen, to tomitel'no skučen i nel'zja bylo ugadat', v kakom on budet raspoloženii duha čerez minutu ... Voobščē ž nado skazat', čto on ne umel skryvat' svoih

čuvstv. vyražal ih vseгда iskrenno i byl neopisanno horoš, kogda čtonibud' priyatnoe volnovalo ego».¹

Primerov, kako naglo so se menjali razpoloženje pesnikovo in njegovi odnosi do ljudi, bi lahko navedli iz njegovih pisem vse polno, toda najbolj tipičen med njimi je prav njegov odnos do omenjene Kernove. Znano je, da je Puškin zložil na njo eno svojih najlepših pesmi: »Ja pomnju čudnoe mgnovenje...« Oboževal jo je, takoj nato pa jo je nazival babilonska blodnica, v pismu Sobolevskemu pa uporablja celo izraz, ki ga ni moči ponoviti.

Puškin si je bil dobro v svesti, kakšen je. Prijatelju Zubkovu piše: »Moje življenje je doslej tako blodno in tako viharo, moj značaj neenak, ljubosumen, sumljiv, nasilen in obenem slaboten, vidiš, vse to mi vzbuja v trenutkih mukepolna razmišljanja.«

Če ga je kdo užalil, je izlil nanj vso jezo, toda trenutek kasneje je bil zopet dober in blag. Jezen na Petrograd, je pisal l. 1825., ko je zvedel za povodenj: »Kaj se dogaja pri vas? Potop? Prav bodi temu prekletemu Petrogradu. Vesel sem te povodnji, ker sem hudoben.« Jeza ga je minila in že piše prijatelju: »Ta povodenj mi noče iz glave: nikakor ni tako zabavna kot sem si v začetku predstavljal. Če se ti bo zdelo, da je kak nesrečnež potreben pomoči, pomagaj mu iz onjeginškega denarja, toda prosim, brez vsakega hrupa: niti z besedami, niti s peresom.« V trenutkih krivic in preganjanja mrzi celó domovino, tisto domovino, ki ji je drugače vdan z vsem srcem. »Čert voz'mi eto otečestvo«, »Svjataja Rus' stanovitsja nevterpěž,« itd. Toda »Ja konečno preziraju Otečestvo moě s nog do golovy — no mne dosadno esli inostranec razdeljaet so mnoj eto čuvstvo.«²

Pa ne samo Puškina spoznaš iz teh pisem. Tudi njegovi prijatelji in znanci, skoro vsi glavni takratni ruski književniki se ti predstavljajo v njih. Spoznaš jih ne samo na zunaj, temveč tudi na znotraj, lahko pogodiš prav bistvo njihovega značaja. Puškin je namreč znal čudovito dobro zadeti lastnosti svojih znancev in jim prilagoditi ton svojih pisem. S prijateljem, ki je znal zaupane mu tajne obdržati zase, je govoril brez ovinkov, naravnost, z zancem, ki najrajši popiva in veseljači, je govoril o pitju in o ženskah, s pesnikom o literaturi, s politikom o politiki, s plitvimi ljudmi o plitvih in suhoparnih stvareh, z globokimi o globokih itd. Iz njegovih pisem se ti na primer kar zasmeje obraz dobričine Žukovskega, ki je imel na Puškinove nazore največji vpliv od vseh njegovih sodobnikov, gledajo te pronicave oči pametnega Vjazemskega, poznaš zaskrbljenost in nekako zaprtost Gnjediča, prijateljsko iskrenost Deljviga, dalje poznejše dekabriste Bestuževa, Riljejeva, Küchelbeckerja in druge, veseljaka Vsevoložskega, s katerim je Puškin pil in zakvartal svoje pesmi, njegovega mladega in neizkušenega brata »miloju pustel'ku« Lva Sergejeviča, pre-

¹ vdrug = naenkrat; neroven = nestanoviten; grusten = žalosten; robok = plah; tomitel'no skučen = moreče dolgočasen; nel'zja = nemogoče; nado = treba je; volnovat' = vznemirjati.

² stanovitsja nevterpěž = postaja neznosna.

kanjenega šefa žandarjev Benkendorfa, krasotico A. P. Kern, lahko-miselno koketko Natalijo Gončarovo, poznejšo Puškinovo ženo itd.

Vsebina in ton Puškinovih pisem se spreminjata s časom, kakor so se spreminjali njegovi nazori. Dokler je bil v liceju in nekaj let pozneje v družbi prijateljev in zaščitnikov, ni čutil potrebe po pismih, temveč je rajši uporabljal poslanico, epigram. V tej dobi (1816—1820) spoznavamo njegove politične in literarne nazore skoro izključno iz njegovih pesmi, posebno iz tistih, ki so se širile v rokopisih, ker so bile preostro naperjene proti obstoječemu redu, proti posvetni in cerkveni gosposki. Pozneje, zlasti v dobi izgnanstva v Besarabiji in v Odesi, nato pa v dobi prisilnega bivanja v vasi Mihajlovskoje in kasneje vse do smrti, so nam pa za poznavanje Puškinovih misli in čustev najgloblji in najboljše vir njegova pisma.

V nadaljnjih vrsticah bi rad vsaj v bežnih obrisih prikazal Puškinovo podobo sredi takratnih političnih in družbenih razmer, takšno, kakor se nam kaže iz njegovih pisem in deloma iz njegovega dnevnika.

Puškin je preživel svoja najboljša leta v času dveh najhujših reakcij v ruski kulturni zgodovini, in sicer v zadnjem desetletju vladanja Aleksandra I. (do 1825) in v prvem desetletju Nikolaja I. Kakor je znano, je bil desna roka Aleksandrova in zli duh njegove vlade minister Arakčejev, ki je brezobzirno zatiral kakršenkoli izraz svobodnega mišljenja in ustvaril atmosfero, v kateri je izbruhnila vstaja dekabristov (14. decembra 1825), ki je bila s silo potlačena. Nekoliko najbolj nadarjenih mladih ruskih kulturnih delavcev je bilo umorjenih, ostali pa so bili izgnani v Sibirijo. Aleksandrov naslednik Nikolaj I. je nadaljeval politiko svojega prednika in s pomočjo šefa žandarjev Benkendorfa budno pazil, da bi ne prestopila ruska kultura in javno mišljenje železne ograje, ki jo je zgradil njun režim.

Puškin se je že v zgodnji mladosti vzgajal v svobodnem duhu francoske literature iz konca 18. stoletja, posebno pa Voltairovih spisov. Bil je namreč, kot znano, sin manjšega »dvorjanina« in med takratnim ruskim dvorjanstvom, čigar dohodki iz posestev so se stalno manjšali, je cvetelo tudi po francoski revoluciji voltairjanstvo. Na liceju v Carskem selu, kamor je vstopil leta 1811., so bili med njegovimi profesorji znani svobodomisleci Kunicin, Galič in Francoz De Boudry, brat znanega vodje iz francoske revolucije, Marata. Nove ideje, literarne in politične, prijateljske zveze s Karamzinom, Žukovskim in Vjazemskim, druženje z mladimi nadarjenimi sošolci Deljvigom, Kühelbeckerjem, Iličevskim in drugimi in v veliki meri tovarišija s častniki huzarskega polka v Carskem selu (posebno s Čaadajevim), ki so bili v letih 1812—1814 v Evropi in se tu navzeli revolucionarnih idej, iz katerih se je pozneje rodila vstaja dekabristov, so vplivale, da se je Puškinov talent razvil čudovito naglo. Že leta 1814. je izšla v »Vestniku Evropy« prva Puškinova pesem »K drugu stihotvorcu«, ko pa je dovršil licej, je bil že zrel pesnik z izoblikovanimi političnimi in literarnimi nazori. Ko je bilo leta 1817. po nalogu tajne politične organizacije »Sojuz blagodenstvija« osnovano v Petrogradu društvo

»Zelena svetilka«, čigar cilj je bil, širiti ideje osvobođenja iz samodržavja, odstranitev »krepostnega prava« in naposled izvršitev političnega prevrata, je bil član tega društva tudi Puškin. Dasi mu niso vodilni člani društva zaupali tajnih političnih namer — vendar je Puškin uspešneje od vseh širil ideje organizacije v svojih poslanicah in epigramih. Te pesmi - poslanice so bile prav za prav pisma v verzih. Od tistih poslanic, ki so se ohranile, sta najbolj znani »Liciniju« in »Čaadajevu«, ki sta naperjeni proti samodržavju tako kot znamenita oda »Svoboda«, pesmi »Selo« (Derevnja), »Pravljica« in druge. In prav iz teh pesmi najbolj jasno spoznamo takratne Puškinove politične nazore. Taka je poslanica »Čaadajevu« (gl. stran 17.). V drugi pesmi slika Puškin takratno rusko stvarnost, sredino, v kateri živi:

Naj kamorkoli zrem, gorjé!	povsod tlačanstva zlo, solze,
povsod so biči in okovi,	pogubnih zakonov sledovi. ²

Krivec vsega tega je vlada, zato

zapel bi rad svobodo svetu,
in zlo na tronih poteptal.

Puškin je vse globlje spoznaval senčne strani samodržavja, vse bolj je postajal sovražen ne samo politični, temveč tudi duhovni gosposki, ki je pomagala držati ljudstvo v temi neznanja in suženjstva. Zato je naperil ostrino svojega peresa tudi na njene predstavitelje, zlasti na arhimandrita Fotija, o katerem pravi, da je napol fanatik, napol slepar, čigar duhovno orožje so prekletstvo, meč, križ in bič. Epigram na Arakčejeva:

Vse Rusije je tlačitelj,	V njem kipi od maščevanja,
gubernatorjev mučitelj,	brez časti, brez čustvovanja,
ruski vladi je učitelj,	kdo je »vdan res brez laskánja«?
carju pa prijatelj brat.	To navaden je sovdat!

in pesem »Skazki«, v kateri je podal svoje naziranje o carju o priliki njegovega prestolnega govora v Varšavi:

Bajke (Noël)

Urá, v Rusijo dirja nomadski naš despot. Zveličarček se joka, in z njim ves ruski rod.	Raduj se, narod moj: jaz tolst sem, sit in zdrav, še tisk me kdaj časti, in jedel sem in pil, obljube sem dajal, utrudilo me ni.
Marija vsa je v delu, Zveličarja straši: »Ne jokaj no, otrok, nikar, bavbav prišel bo — ruski car!«	Še to naj za nameček povem vam, kaj storim: v norišnico dam Soca, Lavróva odpustim, Gorgola ⁴ zapodim,
Nastopi car in razglasi: »Naj zve še rod moj ruski, kar ve že ves vsemir: avstrijski in še pruski sešil sem si mundir.	le zakon naj velja, pravice vam priznam! Vse to iz carskega srca vam sam od sebe dam!«

² Vse citate v tem članku je prevedel Mile Klopčič.

⁴ Soc — cenzor, Lavrov — policijski ravnatelj, Gorgoli — policijski nadzornik.

Ta radostna novica otroka vzveseli: »Je šala to, resnica? Povej mi vendar ti!«	In mati: »No, moj fant, zaspi vendar! Lahko bi zdavnaj že zaspal, ko ti prijazni oče car je lepe bajke pripovedoval!«
---	--

— te pesmi so bile pri preiskavi l. 1820. najbolj obremenilne za Puškina in le izrednemu vplivu svojih prijateljev se je imel zahvaliti, da ga ni doletela Sibirija. V dobi po odhodu iz liceja do leta 1820. je bil, kakor vidimo, Puškin skrajno nerazpložen proti carju in njegovi politiki, dasi se sicer ni spuščal v še globlja razmišljanja o obstoječem ustroju družbe. V tej dobi je živel namreč ves v pesmih, bil je ves v uživanju mladostnih čarov, opojen od hvale prijateljev. (Vjazemski ga v šoli naziva »Sverčok« - čriček, in resnično: bolje ga ni mogel nazvati. Puškin je imel, kakor je znano, v sebi zamorsko kri in je zlasti v mladih letih tudi po zunanosti zelo spominjal na svoje črne prednike). Šele tik pred izgnanstvom opazimo, da se je Puškin zresnil, da ga je že utrudilo lahkoživo petrograjsko življenje. Aprila leta 1820. piše knezu Vjazemskemu: »Petrograd duši pesnika, hrepenim po tujih krajih; mogoče bi južno nebo poživilo mojo dušo... Od tega časa, kar sem postal zgodovinska oseba za petrograjske opravljivke, postajam neumen in se staram.«

Pravi prelom v Puškinovem notranjem in zunanjem življenju pa je nastal v Kišinjovu. Daleč od velemestnega hrupa, v tujem obmejnem mestecu, je šel globlje vase in tudi življenje je začel opazovati z resnejšimi očmi. Močan vtis je napravila nanj tudi južna priroda, posebno Kavkaz in Krim, kamor je potoval v družbi generala Rajevskega pred prihodom v Kišinjov. Družba z grškimi in srbskimi emigranti, kakor tudi z ruskimi vojaškimi krogi mu je nudila vpogled v politične razmere na Balkanu in deloma tudi v Evropi, občutek, da je sam izgnanec, pa ga je silil v premišljevanje o obstoječem redu in vzbujal v njem hrepenenje po prijateljih. Ti so se mu poredko oglašali, kadar pa je dobil od kogarkoli pismo, je bil ves iz sebe: »Objemam Vas, z bratskimi poljubi, prijatelji moje mladosti«, jim piše. Prosi jih knjig in revij, sporoča jim svoja mnenja o literarnih novostih in jim pošilja svoje pesmi. Prijatelji jih objavljajo, toda ker ne more sam nadzorovati tiska, mu često pokvarijo najlepša mesta, in še cenzura mu kvari stihe.

Cenzura! Ta je glavni vzrok njegovega besa, to je njegova najhujša sovražnica. Na njo mora misliti, ko piše pesem, zaradi nje mora biti oprezen, ko piše pisma prijateljem. Povsod in vedno je nad njim kot Damoklejev meč in mu preti. »Pošiljam vam svoje besarabske čenče« (pesmi), piše A. A. Bestuževu, »in si želim, da bi vam dobro došle. Pozdravite mi Cenzuro, mojo staro prijateljico; videti je, da je golobica postala še pametnejša; ne vem, kaj je moglo vznemiriti njeno sramežljivost v mojih elegičnih odlomkih... Slutim zapreke pri tiskanju stihov o Ovidiju — toda starko je lahko in jo je tudi treba prevariti, kajti zelo je bedasta — očitvidno so jo plašili z mojim imenom; ne omenjajte me, ampak ji predložite moje pesmi pod imenom kogarkoli (na primer uslužnega Pletnjova ali kakega nežnega popot-

nika, potepajočega se po Tavridi). Ponavljam vam, da je strašno brezsmiselna, toda drugače dosti zgovorna. Glavna stvar je, da ji ne pride na ušesa moje ime in vse bo prav.« Knezu Vjazemskemu, ki se je v svoji kritiki »Kavkaškega jetnika« lotil cenzure, pa piše: »Hvala ti, da si ji zasolil, toda ona tega niti vredna ni. Sramota, da je najplemenitejši razred naroda, tisti, ki misli, podvržen samovoljnemu počenjanju strahopetnega tepca. Mi se smejemo, toda videti je, da bi bilo bolje spretno se lotiti Birukovcev (cenzor); čas je že, da uveljavimo svoje mnenje in primoramo urade ceniti naš glas — preziranje ruskih pisateljev je nedopustno; premisli o tem o priliki, zedinimo se — dajte nam strogo cenzuro, soglašam, toda ne brezsmiselno.« Cenzura ni dovolila Puškinu tiskati verzov

Ne mnogo radostnyh nočej
Sud'ba na dolju ej poslala...

ampak je spremenila: namesto nočej - dnejev, dasi je iz vse pesmi videti, da je bilo svidenje mogoče samo po noči. Puškin ves razkačen piše Vjazemskemu: »Cenzura me je umorila! Ni mi mogoče reči, ne morem reči, ne smem reči 'ej dnejev', na koncu verza. 'Nočej, nočej' — pri Bogu... V čem je noč bolj nespodobna kakor dan? Katere od 24 ur pa so tiste, ki se protivijo duhu naše Cenzure?« V drugem pismu Vjazemskemu leta 1823. zopet: »Tu imaš, ljubi in spoštovani Asmodej (tako so nazivali Vjazemskega v literarnem društvu »Arzamas«), mojo zadnjo pesnitev. Črtal sem vse tisto, kar bi Cenzura tudi brez mene črtala in česar nisem maral razstavljati pred publiko. Če se ti bodo zdeli ti neskladni odlomki vredni tiska, izdaj jih, toda bodi tako prijazen, ne odnehaj pred to psico Cenzuro, za vsak verz se grizi z njo in če je le mogoče, jo ugrizni, da me bo pomnila.«

Puškina so izgnali v Besarabijo v pričakovanju, da se bo pod modrim vodstvom upravnika besarabske oblasti generala Inzova »izpametoval« in opustil svoje svobodoljubne nazore; toda kakor smo videli že iz njegovega odnosa do cenzure, se je mržnja proti absolutistični vladi v njem le še povečala in je začel še močneje simpatizirati z borci za svobodo in proti reakciji. Leta 1821. piše dovolj ostro politično pesem »Kinžal«, v kateri slavi Bruta in Zanda, kakor že leto poprej v Petrogradu (»I vse ego prava: il' dva il' tri noelja — Gimn Zandu na ustah, v ruke portret Luvelja« so si šepetali med seboj o Puškinu njegovi neprijatelji). Tudi v verskem oziru je postal Puškin na jugu zelo liberalen. Leta 1821. je zložil pesnitev »Gavriliada«, v kateri se posmehuje brezmadežnemu spočetju. Pesem, ki ji ne manjka duhovitosti in umetniškega izraza, je krožila v številnih prepisih med ruskimi čitatelji, dokler ni končno po prevratu izšla celotna v tisku. V Odesi, kamor je bil prestavljen leta 1823., je imel stalne spore s svojim predstojnikom grofom Voroncevim; in tako so nazadnje odprli Puškinovo pismo nekemu prijatelju (najbrže Vjazemskemu), v katerem sporoča pesnik, da posluša lekcije čistega ateizma pri nekem angleškem filozofu. »Popisal je preko 1000 pol papirja, da dokaže, qu'il ne peut exister d'être intelligent Créateur et régulateur — mimogrede izpod-

bijajoč slabe dokaze za neumrljivost duše... Sistem ni tako zelo razveseljiv kakor običajno mislijo, toda žal, bolj verjeten od vsega drugega.« Za to izjavo simpatije do ateizma so konfinirali Puškina v vasi Mihajlovskoje in poslali za njim špijona A. K. Bošnjaka, ki je moral paziti na vsak njegov korak.

Samota in stalna živčna napetost, spori z očetom, ki mu je bil tudi določen za nadzornika in stražarja, čedalje večja notranja potreba po umetniškem uveljavljanju v literarnih središčih so končno Puškina prisilili k temu, da je začel v svojih nazorih vse bolj in bolj popuščati. V veliki meri je pripomogla k temu tudi ponesrečena vstaja dekabristov, med katerimi je bila, kakor smo omenili, vrsta njegovih bližnjih prijateljev. Zaradi ozkih zvez z njimi je pretila nevarnost tudi Puškinu. Žukovski ga je opozoril, da so med papirji skoro vseh udeležencev našli njegove pesmi, eden izmed obtožencev pa je izjavil carju: »Kdo izmed mladih ljudi, vsaj nekoliko izobraženih, ni čital in se ni navduševal za Puškinove pesmi, hrepeneče po svobodi?« Toda tudi tokrat se ni pokazal Puškin kot strahopetnež. V januarju 1826 prosi svojega zaščitnika Žukovskega, naj ga zagovarja pred carjem, toda priznava, da je bil v zvezi z dekabristi. »Denimo, da bi vlada hotela preklicati moje izgnanstvo,« piše Žukovskemu, »in pripravljen sem pogajati se z njo, toda odločno vam pravim, ne odgovarjajte in ne jamčite zame. Moje bodoče vedenje bo odvisno od razmer, od ravnanja vlade z menoj.« Nekoliko dalje piše v istem pismu pesniku Žukovskemu: »Pravijo, da si napisal pesem na smrt Aleksandra — bogata tema —. Toda celih deset let njegovega vladanja je tvoja lira molčala. To je zanj največji užitek. Nihče ni imel večje pravice kot ti reči: glas lire, glas ljudstva. Iz tega sledi, da nisem bil popolnoma kriv, če sem mu jo vse do groba godel.« Kmalu potem pa piše Deljvigu: »Šest let sem bil preganjan, z izključitvijo iz službe osramočen, v zakotno vas izgnan zaradi dveh vrstic prestreženega pisma — po vsem tem seveda nisem mogel biti nasproti carju blagonaklonjen... toda nikoli nisem oznanjal niti nemirov niti revolucije — nasprotno. Pisateljski razred, kot je opazil že Alfieri, je nagnjen bolj h kontemplaciji kot pa k dejanjem, in če se je 14. decembra pri nas izkazalo drugače, je za to neki poseben vzrok.« Usoda prijateljev dekabristov ga je mučila (pismo Pletnjovu), v času preiskave je trepetal zanje (pismo Deljvigu), toda upal je, da jih mladi car pomilosti. Ko pa so bili obsojeni, je pisal: ... »Katorga 120 družej, brat'ev tovarišcej užasna.«

Razdraženost se je v Puškinu stopnjevala, hotel je biti človek in živeti svobodno. Marca leta 1826. mu je pisal Pletnjov, naj prepisuje in že enkrat izda Onjegina, nakar mu je Puškin v razburjenju, že ves obupan odgovoril: »Mne ne do Onegina. Čort voz'mi Onegina! Ja sam sebja hoću izdat' ili vydat' v svet. Batjuški, pomogite!« Dva meseca potem je pisal carju Nikolaju: »V nadi na velikodušnost Vašega Imperatorskega Veličanstva, z resnično skesanostjo in trdno namero, ne protiviti s svojimi nazori splošno sprejetemu redu (za kar sem pripravljen obvezati se s podpisom in častno besedo), sem se odločil

sedaj prihiteti k Vašemu Imperatorskemu Veličanstvu z najponižnejšo prošnjo . . . , da mi dovolite potovati v Moskvo, v Petrograd ali v tujino.«

V septembru 1826 je bil Puškin sprejet v avdijenci pri carju. Pravi, da je car vprašal med drugim Puškina, kaj bi bil storil, če bi bil 14. decembra 1825 v Petrogradu in da mu je ta odgovoril: »Stal bi v vrstah revolucionarjev.« (Russkaja Starina, 1900.) Bodisi da je to res ali ne, zgodilo se je, da je car Puškinu odpustil in je izjavil, da bo odslej sam njegov cenzor. Storil je s tem sijajno politično potezo. Ni hotel delati hrupa s tedaj že po vsej Rusiji slavnim pesnikom (Puškin 1924. str. 45), ampak ga je skušal popolnoma privezati nase. Puškin je bil prvi hip s carjevo odločitvijo zelo zadovoljen, v nadi, da bo odslej lahko tiskal vse, kar bo hotel, in da je sedaj konec njegovih ubijajočih bojov s cenzuro. Toda kmalu se je prepričal, kako kruto se je varal. Nekaj časa potem je čital — kot je bilo tedaj v navadi — v krogu prijateljev svojo novo tragedijo v verzih »Boris Godunov«. Ko je o tem izvedel načelnik orožnikov Benkendorf, katerega je car določil za posrednika med seboj in Puškinom, mu je sporočil, da tega ne bi bil smel storiti, preden ni čital tragedije car. Puškin, ves presenečen, se je opravičeval in takoj poslal delo carju v oceno. Ta mu je namesto dovoljenja za tisk svetoval, naj tragedijo predela v zgodovinski roman v stilu Walterja Scotta! (Pismo Benkendorfu 3. januarja 1827.) Odslej se je Benkendorf igral s Puškinom kot kruti ribič z ribo na trnku. Kadarkoli se mu je zahotelo, je klical Puškina na odgovor, niti pete ni smel premakniti z mesta brez njegovega dovoljenja. Poleg tega pa je bil stalno pod tajnim nadzorstvom. Car se je na videz kazal zelo naklonjenega, v resnici pa je često vse kazalo, da igra s Puškinom burko. Tako na primer, ko se je hotel Puškin leta 1830. oženiti in je o tem slišal Benkendorf, mu je sporočil: »Ko je Njegovo Imperatorsko Veličanstvo izvedelo, da nameravate stopiti v zakon, je ob tej priliki blagovolilo izjaviti, da upa, da ste kajpada samega sebe dobro izprašali (ispytali sebja), preden ste storili ta korak in da ste našli v sebi lastnosti srca in značaja, potrebne za srečo žene, posebno tako ljubke in zanimive kot je gospodična Gončarova!«

Puškin je dobro čutil, v kakšne mreže se je ujel. Ta psevdo-svoboda, ki je bila v marsičem hujša od izgnanstva, ga je silno mučila. Predajal se je pitju, kartam in ženskam in često se ga je loteval obup. Iskal je izhoda, prosil je, naj mu dovolijo potovati v tujino, najrajši v Pariz, toda Benkendorfova močna roka ga ni hotela izpustiti.

Leta 1828. je Puškinu vnovič pretila Sibirija. Benkendorfu in carju je prišel v roke prepis »Gavriliade«. Puškin je na vso moč trdil, da ni on avtor te pesnitve in šele velikemu vplivu njegovih prijateljev se je posrečilo carja pomiriti in ga preprosi, da je pesniku odpustil. Toda zato je Puškin vse bolj in bolj odvisen od svojega »cenzorja«. Čutil je, da mu mora biti hvaležen . . . , »ja ne hoču, čto by mogli menja podozrevat' v neblagodarnosti. Eto huže liberalizma« je pisal nekoč ženi.

Ko se je Puškin zaljubil v sedemnajstletno Natalijo Gončarovo, so se prilike krog njega še bolj zavozlale. Dasi ni bila Natalija iz bogve

kako imenitne rodbine — njen oče je bil skrahiran, duševno bolan »pomeščik« — vendar ni bila njena mati pri volji, da bi dala hčerko vetrenjaškemu »sočinitelju« brez rednih dohodkov. Puškin je bil odklonjen in to ga je tako zbolelo, da je odpotoval — ne da bi poprej prosil za dovoljenje Benkendorfa — na Kavkaz, kjer se je udeležil bojov z gorali in Turki in se često nalašč izpostavljal smrti. Ko se je vrnil, je bilo poklican na odgovor in dobil oster ukor. Šele v aprilu leta 1830. je dobil obljubo od Gončarove, da je pripravljena poročiti se z njim. Bil je ves iz sebe, v krasnem pismu Natalijini materi piše: »Ko sem jo prvič videl, je bila njena krasota komaj zapažena med ljudmi. Zaljubil sem se — in zavrtelo se mi je v glavi. Zaprošil sem njeno roko. Vaš odgovor me je pri vsej svoji nedolčnosti pripravil za hip ob pamet; še tisto noč sem odpotoval k armadi. Vprašali boste, zakaj? Kolnem se Vam, da sam tega sploh ne vem, toda neizrečena žalost me je gnala iz Moskve; ne bi bil mogel prenesti v njej niti vaše niti njene navzočnosti. Pisal sem vam, upal in čakal odgovora, toda zaman. Vse zablude moje zgodnje mladosti so mi stopile pred oči. Pretežke so bile, toda klevete so njih težo še povečale. Govorice o njih so na žalost postale splošne. Lahko ste jim verjeli, nisem se smel zavoljo tega pritoževati, toda bil sem obupan...« Dalje piše, da bi moral biti sedaj, ko je dobil ljubezniv odgovor, srečen in vesel, da pa je žalosten bolj kakor kdajkoli poprej. Plaši ga bodočnost in zavest, da ga 17letno dekle ne ljubi, ampak da si ga jemlje kar tako... »Ničesar ni na meni, kar bi ji moglo ugajati«, pravi, in kaj bo, ko se nekoč zave tega in ga bo dolžila, da ji je pokvaril življenje? »Bog mi je priča, da sem pripravljen umreti zanjo — toda poginiti samo zaradi tega, da bi jo zapustil kot sijajno vdovo, ki si lahko že jutri izbere drugega moža — ta misel je zame pekel.« (Kakor bomo videli pozneje, se je tudi tako zgodilo.)

Svatba z Natalijo Gončarovo se je vršila šele v začetku leta 1831., potem, ko je Puškin preživel nekaj grenkih mesecev samote, dvomov in obupa. Tik pred svatbo mu je umrl prijatelj Deljvig, o katerem je pisal Pletnjovu: »Nihče mi ni bil na svetu bližji od Deljviga.« Po poroki je bil Puškin nekaj časa srečen. »Oženjen sem in srečen«, piše tovarišu Pletnjovu, »samo eno želim, da se ne bi v mojem življenju nič spremenjalo: boljšega ne bom dočakal. Ta položaj je zame tako nov, da se mi zdi, kakor bi bil prerojen...« Toda sreča ni trajala dolgo, kmalu so se pojavile posledice zakona, ki je bil po pričevanju sodobnikov v vsakem oziru neskladen. Puškinu je bilo 32 let — nevesti 18, Puškin je bil genialen (sam car Nikolaj ga je označil za »najpametnejšega človeka v Rusiji«) — nevesta vseskozi omejena, plitva; Puškinu ni bila dana telesna krasota — nevesta pa je bila na glasu kot najkrasnejša žena v državi. Ko sta se pojavila v družbi, je krožila po salonih primera: »Vulkan in Venera«.

Nekaj mesecev po poroki se je preselil Puškin z ženo iz Moskve v Petrograd. Bližina dvora in vsega, kar je bilo z njim v zvezi, je kmalu potegnila Puškina v vrtinec, iz katerega ni mogel izplavati in ki ga je šest let pozneje pogoltnil.

Prve posledice Puškinove odvisnosti od dvora in novih zvez z Žukovskim, ki je bil vzgojitelj prestolonaslednika, so se pokazale že poleti istega leta. Poljska vstaja je takrat razdvojila rusko inteligenco v dva tabora: v privrženice svobode, ki so vstajo razumeli in odobraval, in v privrženice carja in njegove politike. Puškin, ki je bil vse svoje življenje, kakor smo videli, oboževatelj svobode in sovražnik vsake tiranije, Puškin — prijatelj Mickiewicz, se je oglasil iz druge skupine s političnimi pesmimi »Klevetnikom Rosii«, »K teni polkovodca«, in »Borodinskaja godovščina«. Puškinovi prijatelji (tudi Vjazemski) so ostrmeli nad to spremembo. Obstaja celo trditev, da je Puškin napisal znano pesem »Klevetnikom Rossii« po naročilu carja in da jo je najprej čital pred carsko družino (P. E. Ščegolev: *Duel' i smert' Puškina*. 1936. Str. 47). Puškinova žena je bila vabljen na dvorne ples, njena krasota je postala slavna, celo carica je bila zanjo navdušena. Življenje v najvišjih krogih, zlasti obleke, ki so bile nujne »za najlepšo ženo Rusije« — je zahtevalo denarja, veliko denarja. Dohodki »sočinitelja« Puškina, dasi znatni, so bili za tako življenje dokaj skromni in car je moral vsak čas priskočiti na pomoč. Puškin je potreboval za svoje literarno delo miru, hrepenel je po miru na kmetih, kjer je napisal svoja najboljša dela. »Moje življenje v Peterburgu ni nič pravega. Skrbi za življenje mi ne dajo, da bi se dolgočasil. Toda brez svobodnega fantovskega življenja, ki je nujno potrebno pisatelju, ne morem biti zbran. Vrtim se v družbi, moja žena je velika moda — vse to zahteva denar, do denarja pridem lahko z delom, delo pa zahteva samoto«, piše februarja 1833 prijatelju Naščokinu.

Puškin se je bolj in bolj izgubljal v vrtincu. Na vsakem koraku so ga čakala razočaranja in ponižanja, ki so bila na videz povišanja. Najhujše ponižanje pa ga je doletelo v decembru 1833, ko ga je car imenoval za »kamer-junkerja«. »Kamer-junkerji« so bili običajno 18—20letni mladeniči, ki so se morali v določenih dnevih javiti na dvoru v predpisani uniformi in prisostvovati plesom in drugim dvornim zabavam. S tem je bil Puškin izpostavljen posmehu v literarnih in družabnih krogih in izgubil je zadnji košček svobode. »Pravijo, da bomo (kamer-junkerji) hodili v parih kot institutke. Predstavi si, da bom moral jaz s svojo sivo bradico nastopati skupaj z Bezobrazovim ali Rejmarsom«, piše ženi. »Na stara leta me je vtaknil car med paže«, se pritožuje ženi v pismu, ki so ga na pošti odprli in poslali carju. Ta se je silno raztogotil in bilo je treba vnovič prositi za pesnika. Ko je to Puškin izvedel, je zapisal v svoj dnevnik: »Vladarju ni pogodu, da se nisem z ganotjem in hvaležnostjo izražal o svojem kamerjunkerstvu, toda jaz sem lahko podložnik, celo suženj, za hlapca in norca pa ne bom niti nebeškemu carju. Kako strašno nenravne so navade naše vlade. Policija odpira moževa pisma ženi in jih nosi carju (dobro vzgojenemu in poštenemu človeku), in carja ni sram to priznavati...«

Puškin je spočetka videl v carjevem odnosu do sebe izraz dobrega srca in plemenitosti in ga je odkritosrčno in iskreno vzljubil. Rekli smo že, da Puškin ni poznal hinavstva in ko je leta 1828. zapisal:

Jaz ljubim carja iz srca; srčno,
pošteno vlada roka nam njegova.
Z nadejami in delom in vojsko
oživil je Rusijo našo znova.

je tudi tako mislil in čutil, prav tako kot pozneje, ko je spoznal svojo zmoto in zapisal o njem v dnevniku: »v nem mnogo praporščika i malo Petra Velikago.«

Puškin je postajal nervozen in razdražen. Čedalje bolj je hrepenel po samostojnem življenju kje na vasi. Pregovarjal je ženo, prosil carja, da ga odpusti iz službe... Zaman. Žena ni mogla živeti brez plesov in sijaja, car ni hotel izpustiti iz kletke ujetega pevca svobode. »Daj Bog... pljunut' na Peterburg, da podat' v otstavku, da udrat' v Boldino, da žit' barinom! Nepriятна zavisimost', osobenno, kogda let 20 čelovek byl nezavisim«, piše 1834 ženi, utrujen od življenja v prestolnici. Zaman je iskal izhoda. »Čort dogadal menja rodit'sja v Rosii s dušoju i talantom!« piše v maju 1836, ko se je že jasneje zavedel svojega položaja. Nekoliko preje pa »... očičat' russkuju literaturu est' čistit' nužniki i zaviset' ot policii. Togo i gljadi, čto... Čort ih poberi! U menja krov' v želč prevraščetsja.«

Tesno je človeku pri srcu, ko čita Puškinova pisma ženi iz zadnjih let pred smrtjo. Kot otrok jo naziva z najslajšimi imeni in jo prosi, naj ne koketira in naj ne dovoli, da ji dvorijo brezznačajni moški. Zaman. Napetost se je stopnjevala. Dvorska klika, sovražna pesniku, je jela širiti govorice, ki so žalile pesnikov ponos na najobčutljivejšem mestu. Anonimna pisma, ki jih je dobival od neznanih »prijateljev«, so končno dosegla svoj cilj. Puškin je pozval d' Anthèsa, mladega in lahkomišelnega ženskarja, na dvoboj, da opere omadeževano čast svojo in svoje žene. Opral jo je — toda s svojo krvjo, s svojo smrtjo.

Puškinova smrt je široko odjeknila. Lahko rečemo, da že tedaj ni bilo v Rusiji pismenega človeka, ki ne bi čital Puškinovih spisov in ga ljubil, bil ponosen nanj kakor na najdražjo svetinjo naroda. Oglasili so se pesnikovi prijatelji in povzdignili svoj obtožujoči glas, spletkarji pa so se skrili. Še danes ne vemo točno, kdo je napisal usodno anonimno pismo: ali baron Heckeren, ali minister Uvarov, ali knez Dolgorukov. Vsekakor pa je bil krivec pesnikove smrti takratni politični in družbeni ustroj... tista temna sila, ki je v vseh dobah in na najrazličnejše načine često odpravila s sveta najbolj genialne moze. Ali ni ista sila, samo v drugi obliki, izkopala grob tudi našemu Prešernu?

Zadnja pot ljubljenca vsega ruskega naroda je bila podobna bolj pogrebu kakega zločinca kakor pogrebu najslavnejšega pesnika. Medtem ko je Puškin ležal na mrtvaškem odru, so orožniki pritiskali pečate na njegovo literarno zapuščino. Vlada se je bala splošnih neredov, mrmranje množic jo je vznemirjalo, zato je ukazala naložiti rakev s pesnikom na voz in jo ponoči prepeljati v svjatogorski samostan pri Pskovu. Namesto tisočev pogrebcev so odmevala v noč kopita konjev, na katerih je spremljala pesnika na pogrebu — četa orožnikov...

D'Anthès je doživel častitljivo starost. Natalija Puškina pa je postala soproga generala Lanskega. Puškinove pesmi so še danes v srcu ruskega naroda in bodo v njem večno.

Literatura: Puškin: Pis'ma, t. I., II. 1926—1928. Moskva; Sočinenija Puškina, Perepiska, t. III. 1911. Sanktpeterburg; B. Tomaševskij i V. Maksimov - Evgenjev: Pamjatka o Puškine. 1924. Leningrad; V. V. Sipovskij: A. S. Puškin po ego pis'mam. 1902. Peterburg; E. A. Ljackij: A. S. Puškin i ego pis'ma (Sbornik žurnala »Russkoe Bogatstvo«. 1899. SPB; Dnevnik A. S. Puškina. 1923. Moskva - Petrograd; P. E. Ščegolev: Duel' in smert' Puškina. Moskva.

IZ PUŠKINOVE LIRIKE

PREVEDEL MILE KLOPČIČ

ČAADAJEVU

(1818?)

Ljubezni, upanja in slave
prevara naglo je prešla.
Prešle mladosti so zabave
kot dim, kot jutranja meglà.
A še kipi v nas hrepenenje:
nasilje samodrštva nas mori,
a srce v prsih nam kriči,
Rusijo kličemo v vstajenje.
Nestrpno čakamo, da pride
svobode svete svetli dan —
tak čaka fant, v ljubezni vžgan,
da se z dekletom svojim snide.
Dokler za svóbedo gorimo,
dokler za čast srce živi,
naj domovini posvetimo
vse svoje misli in vse dni.
Veruj, prijatelj: pride dan,
ko sreče zarja ljudstvu sine,
Rusija vstala bo iz sanj
in v samodrštva razvaline
vklesala naše bo ime.

N

(1829)

Ljubil sem vas: mogoče v moji duši
še ni ugasnil ves ljubezni žar;
vendar naj nič pokoja vam ne ruši,
z ničimer begal vas ne bom nikdar.

Ljubil sem vas molcé, brez vsake nade,
poln plahosti in ljubosumja muk;
ljubil sem vas z močjo ljubezni mlade,
kot bog daj, da bi ljubil vas kdo drug.

PTIČKA

(13. maja 1822)

Zvest naši stari sem navadi,
čeprav v tujini se mudim:
ko pride jasni dan pomladi,
v svobodo ptičko izpustim.

In tisti hip se že utešim:
naj proti Bogu godrnjam,
dokler vsaj eno bitje rešim
in mu lahko svobodo dam?

Opomba: V Rusiji je navada, da na dan Marijinega oznanjenja odkupijo ulete ptičke in izpuste v prostost.

★

(26. maja 1828)

Dar brezplodni, dar slučajni,
to življenje — le čemu?
Dal nam te ukaz je tajni
v smrtno kazen — a čemu?

Kdo me je s sovražno silo
iz ničesa v svet prizval?
Kaj mi z dvomom um skalilo,
kdo s strastjo srce pretkal?

Cilja ni nikjer pred mano,
duša pusta, prazen um.
Mene muči neprestano
pustega življenja šum.

★

(26. decembra 1829, v Sankt Peterburgu, ob 3. uri 5 minut)

Naj v hrušču cest in ulic blodim,
naj v polni cerkvi se mudim,
naj med mladino živo hodim,
povsod premišljam ... Govorim:

Kako nam naglo čas poteka
že marsikdo je šel od nas,
smrt čaka vsakega človeka —
morda je blizu že naš čas.

In kadar gledam hrast samotni,
si mislim: Ti, gozdov očak,
preživel boš moj vek begotni
kot dede naše — hrast orjak.

Če kdaj objamem dete zvesto,
se zdrznem, v mislih ves prevzet:
Ti stopil boš na moje mesto,
jaz venem že, a ti greš v cvet.

Vsa leta in vse dneve svoje
preživljam v mislih teh teman:
Morda uspe mi smrti moje
ugledati med njimi dan.

Me smrt bo srečala v tujini,
bo grob bojišče, morska čer?
Morda v sosedni bo dolini
sprejela zemlja me v svoj mir?

Naj smrt kjerkoli me zasači,
telo brezčutno v prah sprhni.
A da bi v zemlji spal d o m a č i,
to moje si srce želi.

O, naj mladina se igrava
nad mojim grobom veseli,
in ravnodušna naj narava
z lepoto večno se blesti.

PUŠKIN KOT DRAMATIK

BRATKO KREFT

S koraj vse leposlovje, kar ga je bilo spisanega pred Puškinovim nastopom, ima danes bolj ali manj le kulturno-razvojni in literarno zgodovinski pomen. S Puškinovim nastopom pa se začne v ruski literaturi doba velikega umetniškega stvariteljskega razmaha, ki traja prav za prav še danes, saj se je ravno v zadnjih letih ruska literatura tesno navezala na svoje klasike. Če jih mogoče še ne dosega, je to samo trenutna zadrega in zamuda, ker se je vse rusko tvorno življenje v zadnjih dvajsetih letih osredotočilo okoli zgraditve nove družbene osnove in ni bilo za kvalitetno ustvarjanje vedno dovolj časa. Zdaj, ko se je nova gospodarska osnova že utrdila, da raste nad njo že tudi kulturna vrhnja stavba, se je začelo misliti na kvaliteto in njeno trajnost tudi v umetnosti. Zato ni nič čudnega, če se je prav sodobna ruska literatura tako močno začela oklepati — Puškina. Njegovo delo vpliva danes kot nekakšno novo odkritje, pomen in vpliv pa raste od dneva do dneva. Puškin je prav za prav početnik tega, kar imenujemo leposlovno umetnost, s poudarkom na zadnji besedi. Naj si bo lirika, proza ali dramatika — vse, kar je bilo pred njim, je bila literarna priprava za umetnost, ki je nastopila šele s Puškinom.

Liriki so že ob Puškinovi smrti pripoznali polno vrednost, njegovi prozi nekoliko manj, najmanj pa so mu bili pravični kot dramatik. Še danes ni Puškin kot dramatik dovolj znan izven Rusije, kajti vsakdo misli ob njegovem imenu le na njegovo liriko. Res je, da je napisal prav za prav samo dve dramski deli, ker je vse ostalo fragment, toda to še nikakor ni zadosten vzrok za omalovaževanje te panoge njegovega literarnega ustvarjanja. Velik vzrok nepriznanja njegovega dramskega dela tiči v takratnih razmerah, v ruski dramatik in v gledališču. Čeprav je treba priznati, da sta prav dramatika in gledališče bila v središču takratnega literarnega zanimanja, je bilo vendar vse početje močno nasprotno stremljenjem, ki jih je nasledoval Puškin s svojim glavnim dramskim delom, z žaloigro »Boris Godunov«.

I.

Vsa posvetna dramatika, kar je je pred Puškinovim »Borisom Godunovim« in ki jo je sploh vredno omenjati, je suženjsko pod francoskim vplivom. Naravnost gospodovalen je bil vpliv francoske formalistično-klasične literarne šole pod carica Elizabeto (1741—1761) in Katarino II. (1762—1796). Nekatere ideje francoskega meščanskega prosvetljenstva, ki niso bile državi nevarne, so dobile vstop tudi v ruske najvišje kroge. Bila je moda, da so se visoki krogi zanimali za Voltaira in njegova dela, čeprav so bolj prisluškovali njegovemu stilu kot njegovim mislim. Izredno veliko pažnje so ruski višji krogi posvečali lepi književnosti, zlasti dramatik. Sama carica se je poskušala v pisateljevanju in je napisala nekaj gledaliških iger. Kosali so se med seboj, kdo bo najbolj ustregel zahtevam klasične dramske tehnike v enotnosti kraja, dejanja in časa. Racine jim je bil višek svetovne dramatike. Aleksander Sumarokov (1718—1777) je šel v epigonskem formalizmu tako daleč, da je »popravlil« Shakespearovega »Hamleta« in ga po svojih močeh podredil zahtevam in zakonom klasične šole. Napravil je tri dejanja in srečen konec: Hamlet se v njegovi predelavi na koncu poroči z Ofelijo. Ta drastični primer nam jasno kaže, kakšen je bil duševni in umetniški prerez visoke družbe, ki se je s carico vred ukvarjala z dramatik. Prava tragedija jim je bila kljub Aristotelovi teoriji o tragediji tuja. Za epigonske struje je sploh značilno, da najmanj doumejo in zadenejo tisto, kar slave in pridigajo za vzor. Kakor so si po francoskem vzoru nadevali lasulje in svilene obleke, tako so se radi kitili z racinovskimi patetičnimi monologi, ki pa so v njihovih pesnitvah izgubili vso vzornikovo toplino in globino. Največjo vrednoto je ohranil za poznejše čase samo balet, ki so ga v tisti dobi, kakor je bila pač moda, zelo gojili. To je tudi razumljivo, saj je balet v glavnem bolj artistično-formalistična umetnost, ki ne more nuditi kdo ve kakšne vsebine ali se celo ukvarjati s tendencami, dasi se je v našem času marsikaj poskušalo tudi s te strani.

Nekateri dramatik, ki jim ni bilo zgolj za formalistično igrakanje in duhovičenje, so skušali vtihotapiti v svoja dela tudi kakšno »pro-

svetljensko« tendenco. S te strani je najbolj uspel Fonvizin (1745—1792) z dvema komedijama: z »Brigadirjem« (1768) in z »Miljenčkom« (1782). Zlasti zadnji je še danes zanimiva slika iz življenja tedanjih podeželskih plemičev, ki so svobodno vladali nad svojimi tlačani in razpolagali z njihovimi življenji. Imena nastopajočih oseb so v »Miljenčku« simbolična. Avtor sam je skrnil svoje mišljenje za osebo »Staroduma«, kateremu je položil v usta marsikatero kritizirajočo besedo; čeprav se nam zdi danes že pridigarska, je imela v svojem času svoj učinek.¹ Koliko je sama carica mislila resno s »prosvetljenstvom«, je dokazala prav pri Fonvizinu, ko je začel izdajati časopis z naslovom »Starodum« — ime je torej vzel iz svoje komedije. V prvi številki je v uvodniku zapisal, da še nikoli ni vladala tolikšna svoboda mišljenja in govora, kakor pod carico, toda list kljub temu »slavospevu«, ki je bil mogoče dvoumen, ni smel več iziti. Med dramatik, ki so se posvetili pisanju tragedij, je treba omeniti Ozerova (1770—1816), ki je dosegel l. 1807. pri svojih sodobnikih veliko priznanje s patriotično igro »Dimitrij Donski«.²

Z neke daljne, višje perspektive je to skoraj vse, kar je vredno omembe v ruski dramatiki pred Gribojedovim in Puškinom. Kar je bilo pred njima v gledališču ruskega, je bolj ali manj dobra epigonska literatura, ki je bila naravnost zakrknjeno zaljubljena v francosko klasično dramsko šolo in njene vzore. Čeprav je tudi carica Katarina II. priredila in porusila Shakespearove »Vesele žene windsorske«, vendar Shakespeare ni bil takrat spoštovan dramatik v Rusiji, predvsem iz formalističnih razlogov, ker ga niso mogli tlačiti v Prokrustovo posteljo enotnosti dejanja, kraja in časa. To nespoštovanje in neupoštevanje angleškega dramatika pa nikakor ni posledica kakšnega specialno ruskega barbarizma, kajti očetu Shakespearu se ni godilo v zapadni Evropi nič boljše. Za svetovno dramatiko so ga odkrili prav za prav šele Nemci (Lessing, Wieland, W. Schlegel), v Rusiji ga je prvi praktično upošteval Puškin.³

Puškinov pojav v tedanji ruski literaturi pomeni ogromen preokret v umetnosti. Lahko trdimo, da se ž njim prava posvetna leposlovna

¹ Komedijo je prevedel 1931. l. v slovenščino Boris Zicherl; v opernem gledališču so jo istega leta vprizorili v moji režiji dijaki humanistične gimnazije v Ljubljani, člani literarnega krožka »Žar«.

² Moskovski knez Dimitrij je l. 1380. premagal na Kljunaškem polju (Kulikovo pole) ob Donu (odtod priimek Donski) tartarskega kana Mamaja. Bila je prva zmaga Rusov nad Tartari, ki so do takrat veljali za nepremagljive. Ozerovljeva drama je zgodovinski dogodek aktualizirala. Takratno občinstvo je v Dimitriju gledalo carja, v kanu Mamaju pa Napoleona.

³ Rusi so spoznavali Shakespeara po francoskih prevodih. Ko je delal Puškin na »Boristu Godunovu«, je bila v Rusiji najbolj znana izdaja Shakespearovih del, ki jo je priredil Le Tournier (Shakespeare. Traduit de l'anglais par M. Le Tournier. Tome I.—XX.). B. P. Gorodeckij je mnenja (v razpravi »Boris Godunov v Puškinovem delu«, ki je izšla v zborniku »Boris Godunov A. S. Puškina«, Leningrad 1936. Zbornik je izdalo Državno

umetnost šele začne. Samo ob sebi se razume, da ni mogel najti v takrat »umetniško« odločujočih krogih primerne priznanja in razumevanja. Poleg tega so mlademu poetu rojile po glavi razne svobodomiselnosti in svobodoljubne ideje. Pismo, v katerem je govoril nekaj o ateizmu, ga je spravilo v pregnanstvo. V čas njegovega pregnanstva v Mihajlovskem spadajo glavni začetki »Borisa Godunova«.

II.

Čeprav je Puškinovo glavno dramatsko delo »Boris Godunov«, ne smemo prezreti ostalih, ne ravno številnih dramatskih del. Za »Borisom« stoji vsekakor prvi »Kameniti gost«, drama o don Juanu, skrčena na kratke prizore ter pisana tako skopo, da bi lahko služila za operni libreto. Kljub temu pa je »Kameniti gost« po svojih napetih, dramatičnih dialogih in situacijah važen dokument Puškinovega dramatskega talenta.⁴ »Boris Godunov« je v razmerju s »Kamenitim gostom« širši, umetniško globlji, a ne vedno toliko dramatičen. Umetniško je »Kameniti gost« vendarle bolj skica kot dovršeno delo.

Zelo dramatičen je fragment »Mozart in Sallieri«, v katerem skicira Puškin problem genialnosti in kriminalnosti. Odloči se za tezo, da se umetniška genialnost nikakor ne more pojaviti vzporedno s kriminalnostjo.⁵ Lirična je »Rusalka«, čeprav ji ni odrekati dramatičnih mest. Če bi bila končana, bi bila zlasti kot operni libreto zelo uporabna, ker ima izredno dobro dramatsko gradnjo, kar mnogokrat pri operah pogrešamo.⁶ Izredno zanimiva sta fragment »Scena iz

akademsko dramsko gledališče v uredništvu K. N. Deržavina.), da je Puškin studiral Shakespeara po omenjeni izdaji.

⁴ Don Juan se je pojavil kot dramatski motiv najprej v španski književnosti; prvo jasnejšo obdelavo omenjenega motiva sta dala Lope de Vega (1562—1635) in njegov sodobnik Tirso de Molina. Ti dve komediji sta potem služili za osnovo vsem, ki so kasneje uporabljali motiv don Juana v svojih delih. Tako je napisal tudi Molière »Don Juana«. Puškin je svojega napisal 1830. l., izšel pa je šele 1839. l. v zborniku »Sto ruskih literatov«. Isto jesen je poleg »Kamenitega gosta« napisal še »Skopega viteza«, »Mozarta in Sallierija« in »Pirovanje v času kuge«. »Kamenitega gosta« je napisal v času od 26. oktobra do 4. novembra 1830. l. Puškinov »Kameniti gost« je samostojno delo; prevzel je samo zgodbo, podobno kot Molière.

⁵ V rokopisu je imel fragment najprej naslov »Zavist«. Puškin prikazuje namreč v njem Sallierjevo zavist nad Mozartovimi umetniškimi uspehi. Sallieri jih ne more prenesti in zato v zavisti zahrbtno zastrupi Mozarta. Med Puškinovimi papirji so našli po smrti tale zapisek: Pri prvi vprizoritvi »Don Juana«, v času ko se je vse gledališče opajalo v popolni tišini z Mozartovimi harmonijami, se je razširila zavist: vse se je spremenilo v začudenje in ogorčenje, znameniti Sallieri je besen zapustil dvorano, ker ga je grizla zavist. Osem let nato je Sallieri umrl. Nekateri nemški časniki so poročali, da je na smrtni postelji priznal kakor da bi bil on zastrupil velikega Mozarta. Zavistnež, ki je mogel zavidati »Don Juana«, je mogel zastrupiti njegovega stvaritelja. — Delo je izšlo l. 1832.

⁶ Izšla je l. 1837. po pisateljevi smrti v »Sovremenniku«. Avtor je prečrtal v rokopisu nekatera mesta, ki so jih objavili kasneje.

Fausta⁷ in »Skopi vitez«, tri scene iz Čenstonove tragikomedije »The caveteons Knigth«. Za Čenstonom se je skrival Puškin, ki je pri skiciranju tega fragmenta najbrže mislil na svojega skopega očeta.⁸ V prozi so napisani »Prizori iz viteških časov«, ki pa so ostali zgolj načrt.⁹ Kot svoboden prevod iz angleščine je šteti »Pirovanje v času kuge«.¹⁰ V rokopisni ostalini so našli še nekaj načrtov, ki jih pa ni izdelal.¹¹

⁷ »Scena iz Fausta« ni prevod iz Goetheja, temveč povsem samostojna in izvirna zamisel. Izšla je l. 1926. v »Mosk. vestniku«. Po sporočilu Anenkove je baje Goethe poznal Puškinov fragment. Baje mu je v priznanje poslal pero v spomin. (Po opombi v Suvorinovi izdaji Puškinovih del leta 1887. II. zv. str. 284.)

⁸ »Skopi vitez« je izšel v prvi knjigi »Sovremennika« l. 1836.

⁹ V rokopisu so našli ves načrt, bržkone ga je napravil l. 1835., vsaj tako domnevajo v opombah 2. zvezka Puškinovih zbranih spisov, ki združuje vsa Puškinova dramatska dela. Izšel je v Sanktpeterburgu l. 1887., izdaja A. S. Suvorina. Puškin je imel po tistih zapiskih v načrtu veliko dramo. Sin bogatega trgovca s suknom se zaljubi v hčer nekega viteza. Pesnik je. Zbeži z doma in se vdinja pri starem vitezu kot konjski hlapec. Mlado dekle ga omalovažuje. Pride njen brat z ženinom. Na dekletovo prošnjo izžene dozdevnega hlapca, ki se vrne k očetu. Stari buržuj se jezi. Pojavi se poetov brat Bertold, ki ga brani. Bertolda zapro in v ječi odkrije smodnik. Mladi pesnik spunta kmete, ki oblegajo grad. Bertold pa grad razstreli. Igra bi se naj končala s premišljevanji Fausta, ki se pojavi na hudičevem repu. V oklepaju zaključuje Puškin svoj načrt: »odkritje tiska — te svojevrstne artilerije«. K »Prizorom iz viteških časov« (napisal je sedem prizorov) je prišteti še dva odlomka v prozi, ki nosita v omenjeni izdaji naslov »Dramatičeskije etjudi«. Napisani »Prizori« se ne krijejo povsem z načrtom.

¹⁰ Puškin je prevedel skoro ves četrti prizor prvega dejanja Wilsonove trodejsanske drame »The city of the Plague« (1816). John Wilson (1785—1854), znan tudi pod psevdonimom Christopher North, je bil škotski pesnik in esejist. Živel je kot profesor moralke v Edinburgu. V letih 1855—1858 so izhajali njegovi zbrani spisi, ki obsegajo dvanajst zvezkov.

¹¹ Tako so našli seznam dram, ki jih je nameraval napisati: Skopuh — (tega je napisal in nam je že znan pod imenom »Skopi vitez«) — Romul in Rem — Mozart in Salieri (napisal je dva prizora) — Don Juan (je »Kameniti gost«) — Jezus — Berold Savajskij — Pavel I. — Zaljubljeni bes — Dimitrij in Marina (iz tega zapiska bi se dalo sklepati, da je nameraval napisati posebno dramo o Dimitriju Samozvancu in njegovi ljubezni s Poljakinjo Marino. V »Borisu Godunovu« zavzema ta ljubezen precej vidno mesto in prizor med omenjenima dvema spada med najlepša in najbolj notranje dramatična mesta) — Kurbskij.

Še bolj zanimiv pa je načrt za veliko fantastično dramo, za katero je hotel kot motiv uporabiti srednjeveško legendo o papežinji Ivani. Napravil je načrt za vsebino treh aktov. K načrtu je pripisal: »Če bo to drama, bo nekoliko spominjala na Fausta; boljše bi bilo napraviti poemo »v rodje Kristabelja« (fantastična poema Kolridža [?], angleškega pesnika, 1773—1834) ali pa celo v oktavah.«

V l. 1821. spada načrt za komedijo o sodobnih nraih. Osebe je označil Puškin z imeni igralcev, ki bi naj vloge igrali. Nato sledijo kratke oznake,

Kljub temu, da Puškinova dramatska dela niso kdo ve kako obsežna, pričajo po svoji raznovrstnosti, kako veliko zanimanje je moral imeti avtor za dramatiko. To trditev podpirajo tudi neizvršeni načrti. Okorelost takratnega gledališča¹² in cenzurne razmere, ki so v gledaliških vedno svojevrstne, so mu prav gotovo zagrenile marsikak načrt. Če bi ne umrl tako mlad, bi se bržkone še ukvarjal z dramatiko, zlasti, ker se je v štiridesetih letih prejšnjega stoletja začelo precej živahno gledališko življenje v Rusiji. Družabno živahno je bilo sicer že za Puškina, toda v štiridesetih in petdesetih letih so se pojavili novi dramatik (Gogolj, Ostrovski, A. Tolstoj itd.). Z njimi se je nadaljevala tista dramatska umetnost, ki sta ji dala temelje Puškin in Gribojedov. Prvi s svojo romantično politično tragedijo »Boris Godunov«, drugi s satirično komedijo »Gorje pametnemu«, ki je kot trpka satira na vladajočo uradniško družbo predhodnica Gogoljevega »Revizorja«.

III.

Puškin je poleg svojega velikega umetniškega daru prinesel v tedanjo rusko literaturo še neko važno, novo lastnost, ki v toliki meri ni bila nikomur pred njim dana. To je bil smisel za resničnost, smisel za življenje. Največje važnosti je bilo to za dramatiko, ki je bolehala na patosu psevdoklasicizma. V umetnost je prinesel zdrav ljudski duh, ki je ni samo osvežil, temveč tudi poplemenitil. Ideje francoske revolucije, zlasti pa prebujenje narodnosti, ki si jo po pravici lasti leto 1848. za svoj monopol — takrat so jo kvečjemu kanonizirali — dobesedno in prenešeno — so našle tudi v takratnih mlajših ruskih intelektualnih krogih svoje privržence. Na mladega Puškina je še posebno vplival tako literarno kakor politično pesnik in lord Byron,

odnosno krilatice o vsebini in dejanju, nekaj načrtanih dialogov itd. Glej stran 292—297 II. zvezek že omenjene Suvorinove izdaje.

¹² A. N. Glumov poroča v razpravi »Prednašanje stihov „Borisa Godunova“« (v že omenjenem zborniku o »Borisu Godunovu«), kako ni trpel Puškin takratnih igralcev. Ni mu ugaljal prisiljeni patos, zato je premišljeval o reformi igralske tehnike. Ko je videl l. 1822. v Odesi »Devico Orleansko«, je ogorčen vzkliknil: »No, igralci, igralci! Peterostopni stihi brez rim potrebujejo povsem nove deklamacije!« (Str. 172 ibd.) Takratni igralci so znali prednašati aleksandrince, medtem ko jim je bil peterostopni jamb tuj. Tako jim je že s te strani bil tuj Puškinov »Boris Godunov«. A. N. Glumov kritizira v omenjeni razpravi (str. 182) tudi vprizoritev v Moskovskem Umetniškem gledališču (Mosk. Hudožestveni teater), ker je naturalistično prednašanje ubilo ritem Puškinovih stihov. Stanislavski je pozneje spoznal svojo napako. A. N. Glumov poziva na koncu današnjega ruskega igralca, naj najde pravi način za prednašanje Puškinovih stihov na odru. »Zdaj, v dobi ustvarjanja socialistične umetnosti, stojimo mi, gledališki delavci, pred odgovorno nalogo — najti na odru svojevrstno zvočnost Puškinovega stiha — dogovoriti se moramo o principih, v praksi moramo najti harmonične oblike, združujoče: na eni strani — muzikalno prirodo stiha, ki se ne sme izgubiti v lažni patos, na drugi strani — originalni realizem govora, ki ga je treba točno omejiti od naturalizma vsakdanjosti...«

ki je umrl kot izobčenec in sovražnik angleške višje družbe. Ob prvi obletnici njegove smrti je priredil Puškin kot pregnanec v Mihajlovskem spominski obed za Byronom. To ni bila zgolj zunanja gesta spomina na Byrona, ki se ga je Puškin kot pesnik že otresel, temveč tih protest in obenem manifestacija za poeta, ki se je šel bit za svobodo grškega ljudstva. Dekabristi, ki so tudi nekako po byronsko romantično pripravljali svojo revolucijo, so bili Puškinovi prijatelji in znanci. Mogoče je samo pregnanstvo rešilo Puškina pred usodo dekabristov. Če bi bil takrat v Moskvi ali Petrogradu, bi bil med njimi in carska žandarmerija bi ga brez sentimentalnosti postavila — ne oziraje se na njegove literarne sposobnosti — skupaj z drugimi pod vislice, kakor je v štiridesetih letih obsodila na smrt Dostojevskega zaradi nedolžnega kulturno-političnega kluba Petraševskega.

V taki družbeno-politični atmosferi je Puškin kot izgnanec v domači vasi snoval svoje glavno dramatsko delo »Borisa Godunova« (1824—1825). Čeprav označuje sam v nekem pismu iz tiste dobe svoje delo za romantično tragedijo, je to prav za prav prva ruska realistična tragedija.

Snov zanjo mu je dala Karamzinova »Zgodovina ruske države«.¹³

IV.

Puškinov smoter je bil — po njegovi lastni izjavi — napisati tragedijo po sistemu očeta Shakespeara, ker je bil trdno uverjen, da potrebujejo zastarele oblike ruskega gledališča temeljite spremembe. V nekem pismu¹⁴ N. N. Rajevskemu (1827. l.), še natančneje pa v opombah o narodni drami in o Pogodinovi »Marfi Posadnici« (1830. l.) je zahteval Puškin od zgodovinskega dramatika, da je njegova dolžnost, ozreti se v dobo, v ljudi in jih potem prikazati, sam pa ostati kolikor mogoče v ozadju. Torej upoštevanje razmer v določeni dobi in objektivizacija. To je prav gotovo tudi v svoji drami izvedel, čeprav je spet treba ugotoviti, da ni ostal zgolj pri tej zahtevi. Analiza do-

¹³ 1824. l. sta izšla X. in XI. del, v katerih prikazuje Karamzin dobo carja Fjodora Ivanoviča in Borisa Godunova. V samotni vasi sta prišla ta dva zvezka Puškinu kot pregnancu zelo prav, saj so bile knjige in pisma edina njegova vez z zunanjim svetom. Karamzina so takrat bolj brali kot kakšno leposlovno delo. Svojo »Zgodovino« je napisal izredno zanimivo in za tisto dobo z močno patriotsko tendenco, ki je ljudi podžigala. Z njo je tako zaslovel, da ga je še ob Puškinovi smrti car mnogo višje cenil ko Puškina.

¹⁴ V pismih raznim svojim prijateljem je Puškin precej podrobno razodel svoje misli o Shakespearu, o svojem »Borisu Godunovu« itd. Zlasti so dragocena tri pisma N. N. Rajevskemu (Glej Suvorinovo izdajo VIII. zvezek: Pisma str. 284—294) itd. Zaradi omejenosti prostora mi nikakor ni mogoče marsikaterega pisma, ki je važno za Puškinovo dramatsko delo, v celoti citirati, prav tako nisem mogel v tem članku, ki je bolj literarno-zgodovinsko informativna skica, obseči vsega, kar bi bilo potrebno in važno, zlasti pri nas, ko še tako malo poznamo Puškina kot dramatika. Upam, da bom našel še kdaj pozneje priliko za spopolnitev svojega sestavka, čigar glavni namen je opozoriti na Puškinova dramatska dela.

godkov izžareva avtorjev svetovni nazor, odnosno njegovo ideologijo, ki je bila — kakor ves pojav »Borisa Godunova« — nova, lahko bi rekli, revolucionarna, čeprav v tisti dobi do vseh podrobnosti tega niso ugotovili, ker ga niso razumeli.¹⁵

Zgodovinar Karamzin vidi v Borisovi tragediji božjo kazen, ker je Boris poteptal nasledstvene pravice ruskih carjev in se sam polastil prestola. Boris je bil kot car v glavnem zastopnik srednjega plemstva, kateremu je pripadal sam, in trgovcev, ki so po njem skušali priti do političnega vpliva. Zoper njega je nastopil Griška, pobegli menih Otrepjev, ki se je izdajal za carjeviča. Boris je naslednika prestola sicer dal ubiti, toda nastala je legenda, da je ostal carjevič živ. Legenda je bila tako močna, da jo je Griška Otrepjev izkoristil in skušal priti do oblasti. To se mu je do neke mere tudi posrečilo, ker so nezadovoljneži, predvsem bojari, ki jih je Boris zapostavljal, potrebovali človeka, ki bi ga lahko postavili zoper Borisa Godunova. Karamzin je sicer prvi ruski zgodovinar, ki je začel z zgodovinopisjem kot znantjo, ker do takrat prav za prav sploh niso ločili zgodovinskih obdobj drugače kakor po carjih, toda do globlje sociološke analize razmer se ni povzpel in se tudi ni mogel povzpeti. Zato rešuje razne konflikte z božjo previdnostjo.¹⁶ (Konec prihodnjič)

¹⁵ Poleg Karamzina se je poslužil Puškin še drugih zgodovinskih virov: starih kronik, poročil sodobnikov itd. Iz »Zgodovine« kn. Ščerbatova je n. pr. vzel epizodo z Dimitrijevim konjem; spet drugi vir mu je dal karakteristiko Marine (»Kratkaja povest o samozvancah«), ki je bila »ošabna, zvita in predrzna deklina«. O vlogi Karamzinove »Zgodovine« pri Puškinovem ustvarjanju »Borisa Godunova« je napisal med drugimi zanimivo študijo E. F. Šmurlo, ki je izšla 1929. l. v Pragi v »Puškinovem zborniku«. Zbornik je izdal Ruski institut v Pragi.

¹⁶ Da pojavi lažnih oseb niso tako legendarni, da bi ne mogli ostati brez vplivov in posledic, kakor je bilo to z Griškom Otrepjevim, nam je po vojni primer Hary Domela, ki se je precej časa izdajal v Nemčiji za princa. Mnogi ljudje so mu nasledili in kdo ve, kam bi se stvar politično še zasukala, če ga ne bi po naključju zgodaj razkrinkali. V osnovi so vsi taki pojavi »köpenikijade«.

IZ PUŠKINOVIH EPIGRAMOV

PREVEDEL MILE KLOPČIČ

(1824)

Ondan povedali so carju zadnjo vest,
da rabelj puntarskega Riega je obesil.
»No, to me veseli,« dejal lizun je zvest,
»spet svet se enega je lopova otresel.«
Vsi so utihnili, povesili oči,
vse je zmedeno, vse molči in v tla strmi. —
Že res, da bil je Riego pred cesarjem kriv,
priznam — a rabelj mu zato je vrat zavl.
Se boste slepi, nagli jezi prepustili